

Kubiak, Krystyna

Z dziejów Łaskarzewa (1418-1864)

Rocznik Mazowiecki 4, 365-400

1972

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KRYSTYNA KUBIAK

Z DZIEJÓW ŁASKARZEWA
(1418—1864)

The history of Łaskarzew (1418—1864)

Dobra łaskarzewskie

W skład dóbr łaskarzewskich w pow. stężyckim wchodziły: Łaskarzew, Wola Łaskarzewska, Ciołkowo (Gończyce), Pilczyn, Lipniki, Przyłęk, Wierzby (a. Podwierzbie), Dąbrowa oraz młyn Krupa¹. W lustracjach z XVI i XVII w. nie ma żadnej wzmianki o wsiach Ciołkowo i Dąbrowa; Lipniki natomiast spotykamy dopiero w rewizjach z XVII w. Sołectwo Lipniki oddane zostało w dożywotnie posiadanie Lewikowskim, jednakże po jego śmierci wieś tę nadal trzymali bezprawnie jego spadkobiercy². Podobnie przedstawia się sprawa wsi Przyłęk. Biskupi poznańscy mieli połowę tej wsi, lecz w XVIII w. zagarnęli ją posiadacze drugiej jej połowy³. Z rewizji XVII- i XVIII-wiecznych wynika, że wsie klucza łaskarzewskiego wydzierżawiane były szlachcie.

Dobra łaskarzewskie prawie ze wszystkich stron graniczyły z wsiami stanowiącymi własność szlachty, szlachta zaś z kolei systematycznie powiększała swoje obszary, przesuwając granice w głąb wsi biskupich. Świadczy o tym permanentnie powtarzające się zdanie w rewizjach klucza, że od wsi szlacheckich „granice ten klucz ma wielce niespokojne”⁴. Największe szkody ponosiła wieś Pilczyn. Pod względem ilości

¹ J. Nowacki, Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustrój, t. II, Poznań 1964, s. 147.

² Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu — Rewizje klucza łaskarzewskiego z roku 1636 i 1768 (dalej cyt.: AAP, Rewizje); W. Sobisiak, Rozwój latyfundiów biskupstwa poznańskiego od XVI—XVIII w., Poznań 1960, s. 66.

³ AAP, Rewizja... z 1793 r.; W. Sobisiak, Rozwój latyfundiów, s. 66.

⁴ AAP, Rewizje... z 1681 r., 1687, 1732, 1793 r.

posiadanych łańów ziemi czołową pozycję zajmowało miasto Łaskarzew oraz wieś Wola Łaskarzewska, co ilustruje tabela 1.

Tabela 1

*Ilość łańów poszczególnych miejscowości, wchodzących w skład klucza łaskarzewskiego*⁵

Miejscowość	1569	1580	1636	1768	1775
Lipniki	—	—	—	—	—
Łaskarzew	—	25	25	18,5	20
Pilczyn	10	10	10	8	10
Wierzbiny	—	6	6	—	—
Wola Łaskarzewska	14	14	14	4	14

Ziemia w całym kluczu była urodzajna, ale najlepsza gleba znajdowała się w pasie nadwiślańskim. Jednakże częste wylewy rzeki utrudniały jej uprawę, a nierzadko nawet ją uniemożliwiały⁶. Oprócz ziemi ornej niewielki obszar stanowiły łąki i lasy. W drugiej połowie XVIII w. lasy w całości zagarnęła okoliczna szlachta⁷, wskutek czego zarówno dwór, jak i poddani pozbawieni zostali jakichkolwiek z niego korzyści. Spośród wymienionych wsi początkowo tylko w Pilczynie znajdował się folwark. Około roku 1730 powstał folwark w Podwierzbiu, który istniał do 1777 r., w tym to bowiem roku doszczętnie go zniszczył wylew Wisły⁸.

Młyny były trzy: w Łaskarzewie⁹, Woli Łaskarzewskiej i tzw. Krupa. W pierwszej połowie XVII w.¹⁰ na mocy przywileju uzyskanego od bpa Andrzeja Szoldrskiego Abram Mieńko wybudował młyn w Woli Łaskarzewskiej na rzece Promnik. Młyn Krupa k. Woli Łaskarzewskiej pobudowany został przypuszczalnie na początku XVII w.¹¹ Pierwsi jego właściciele nie mieli żadnego przywileju, dopiero w 1789 r. młynarz otrzymał przywilej od bpa Okęckiego i zaraz wystawił nowy młyn¹².

⁵ A. Pawiński, Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym, t. III, Warszawa 1866, s. 336; W. Sobisiak, Rozwój latyfundiów, s. 67; B. Chlebowski, Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, Warszawa 1902, s. 257.

⁶ W. Sobisiak, Rozwój latyfundiów, s. 66.

⁷ AAP, Rewizje... z 1780, 1793 r.

⁸ W. Sobisiak, Rozwój latyfundiów, s. 67.

⁹ Młyn w Łaskarzewie omówiony zostanie w części traktującej o historii miasta.

¹⁰ AAP, Rewizja... z 1636 r.

¹¹ Wykazany jest w rewizji z 1636 r.

¹² AAP, Rewizja... z 1793 r.

Tabela 2

Powinności młynarzy na rzecz dworu (w korcach)

Młyny w	1636	1687	1768	1780
Woli Łaskarzewskiej	żyta — 30 pszen. — 1,5	żyta — 12 pszen. — 1,5	żyta — 12 pszen. — 1,5	żyta — 12 pszen. — 1,5
Krupa	jagiel — 1,5 żyta — 30 pszen. — 4 jagiel — 2 wieprzowych karmic — 2	jagiel — 1,5 żyta — 12 pszen. — 1,5 jagiel — 1,5	jagiel — 1,5 żyta — 12 pszen. — 1,5 jagiel — 1,5	jagiel — 1,5 żyta — 12 pszen. — 1,5 jagiel — 1,5

Z r ó d ł o: AAP, Rewizje z lat 1636, 1687, 1768, 1780.

Oprócz młynów w kluczu łaskarzewskim znajdowały się trzy karczmy, usytuowane w Pilczynie, Woli Łaskarzewskiej i Podwierzbiu¹³. W XVIII wieku w Pilczynie istniała także kuźnia i browar¹⁴, w którym wyrabiano piwo na potrzeby dworu, tu także musieli nabywać piwo poddani, a częściowo również mieszczanie Łaskarzewa.

W XVII wieku w pobliżu wsi Podwierzbie znajdował się spichlerz biskupi, do którego składano zboże, a następnie spławiano je Wisłą do Gdańska. Spichlerz został zniszczony przypuszczalnie w okresie wojny północnej, gdyż w rewizjach z początku XVIII w. znajduje się wzmianka, że spichlerz należy odbudować dla powiększenia intraty. W późniejszych rewizjach brak informacji o tym budynku, wobec czego nie wiemy, czy został odbudowany.

Najliczniejszą grupę ludności, która zamieszkiwała we wsiach klucza łaskarzewskiego, stanowili chłopci poddani, uprawiający gospodarstwa o obszarze 0,5, 1, ćwierć i pół ćwierci włóki, z tym że w XVIII w. ilość gospodarstw ćwierćwłokowych była minimalna. Mniej też było chłopów najemnych, „masowo” występowali oni tylko w rewizjach z XVII w. Chłopci najemni w przeważającej większości uprawiali gospodarstwa ćwierćwłokowe. Poza tym należy wymienić ogrodników, rzemieślników i komorników. Liczba tej ludności była niewielka. Komornice wymienione są w rewizjach tylko jeden raz¹⁵. Zamieszkiwały one w Woli Łaskarzewskiej i nie miały żadnego majątku nieruchomego ani bydła. Spośród rzemieślników spotykamy w XVIII w. we wsi Pilczyn kowala¹⁶. Prawie zupełny brak rzemieślników należy tłumaczyć tym, że ludność

¹³ Tamże, 1636 r.

¹⁴ Tamże, 1780 r.

¹⁵ Tamże, 1731 r.

¹⁶ Tamże, 1780 r.

wiejska nabywała wyroby rzemieślnicze w mieście Łaskarzewie i w Garwolinie, jak również prawdopodobnie brakiem zainteresowania rzemiosłem ludności wiejskiej.

Na rzecz folwarku chłopci świadczyli różnego rodzaju powinności. Z tych za najbardziej uciążliwą uznać należy pańszczyznę. Jeśli chodzi o pańszczyznę w XVI w., to nie mamy takich danych, natomiast jeżeli chodzi o pierwszą połowę XVII w., to — jak pisze S. Arnold — „Ludność wiejska dzieliła się na grupy w zależności od posiadanej ziemi. Największe gospodarstwa, wielkości co najmniej jednego łana, posiadali kmiecie obowiązani odrabiać pańszczyznę sprzężajną. Robociznę sprzężajną świadczyli również chłopci półłanowi, zwani półrolnikami, półkmięciami. Zagrodnicy obowiązani do pańszczyzny pieszej posiadali za zwyczaj gospodarstwa ćwierćłanowe, niekiedy mniejsze”. I tak chłopci poddani w Pilczynie i Woli Łaskarzewskiej z półwłokowego gospodarstwa odrabiali 4 dni tygodniowo bydłem, z ćwierćwłokowego — 2 dni, i z pół ćwierci włóki — 1 dzień¹⁷. Ponadto zarówno chłopci poddani, jak i najemnicy musieli płacić rocznie 249 złotych¹⁸ bądź też odrobić wyznaczoną ilość dni pańszczyzny. Tylko we wsi Wierzbiny chłopci odrabiali siedem dni w roku. Ten dość wysoki wymiar pańszczyzny należy tłumaczyć rozwojem gospodarki folwarczej w tym okresie.

W II połowie XVII w. liczba dni pańszczyźnianych trochę się zmniejszyła. W 1681 r. w Woli Łaskarzewskiej i w Pilczynie z ćwierci włóki chłopci odrabiali 1,5 dnia pańszczyzny tygodniowo oraz płacili 26 gr czynszu z włóki¹⁹. W Podwierzbiu odrabiali 6 dni pańszczyzny w roku i płacili 150 zł czynszu²⁰. Chłopci najemni natomiast płacili rocznie 204 zł 16 gr czynszu²¹. Ogrodnicy powinni byli odrabiać 2 dni w tygodniu lub płacić 2 zł rocznego czynszu²². W XVIII wieku chłopci zamieszkali w Pilczynie i Woli Łaskarzewskiej z ćwierci włóki odrabiali 2 dni pańszczyzny w tygodniu i płacili 8 gr czynszu²³. W Podwierzbiu nie zamieszkiwali wtedy poddani.

Oprócz pańszczyzny chłopci obowiązani byli do odbywania we dworze kolejno stróży nocnej i przedzenia lnu dworskiego²⁴. Te dwie uciążliwe powinności nie były im odliczane z dni pańszczyźnianych. Nie mniej uciąż-

¹⁷ Tamże, 1636 r.; S. Arnold, *Polska w rozwoju dziejowym*, Warszawa 1966, s. 165.

¹⁸ AAP, Rewizja... z 1636 r.

¹⁹ Tamże, 1681 r.

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże, 1763 r.

²² Tamże, 1687 r.

²³ Tamże, 1763 r.

²⁴ Tamże, 1636, 1732, 1768, 1781, 1793 r.

żliwym obowiązkiem były również podwody²⁵. Chłopi wyznaczani na podwody przewozili głównie zboże z folwarku do miejsca splawu. Ci spośród włościan, którzy nie mieli sprzężaju, musieli dodatkowo odrabiać po 3—4 dni pańszczyzny za każdą podwodę. Podwody wyznaczane były także do Warszawy, a niekiedy i do Lublina.

Już w II połowie XVII w. chłopi musieli w okresie prac zniwnych stawać codziennie do pracy oraz składać dworowi pewne daniny w naturze, a mianowicie: z ćwierci włóki roli po 1 kapłonie, 2 gęsi, 5—7 jaj²⁶. W wieku XVII obok pańszczyzny oraz wymienionych wyżej danin i powinności wprowadzono nowe ciężary. Jednym z nich były tzw. tłoki, czyli: obowiązek dodatkowej pracy 2 razy w roku na folwarku w okresie pilnych prac, jak żniwa, omłoty itp. Poza tym chłopi obowiązani byli

Tabela 3

Ludność we wsiach klucza łaskarzewskiego

Wieś		ilość osób w latach				
		1636	1681	1732	1780	1793
Pilczyn	poddani	24	31	28	34	40
	najemnicy	13	—	—	—	—
	ogrodnicy	—	10	—	—	—
	kowale	—	—	—	1	1
	młynarze	—	—	—	—	—
	karczmarze	1	—	—	—	—
	komornicy	—	—	2	—	—
Podwierzbie	poddani	20	8	—	—	1
	najemnicy	—	—	—	—	—
	ogrodnicy	—	—	—	—	—
	kowale	—	—	—	—	—
	młynarze	—	—	—	—	—
	karczmarze	1	—	—	—	—
	komornicy	—	—	—	—	—
Wola Łaskarzewska	poddani	30	19	23	22	34
	najemnicy	12	—	—	—	—
	ogrodnicy	—	—	—	—	—
	kowale	—	—	—	—	—
	młynarze	2	2	2	2	2
	karczmarze	1	—	—	1	1
	komornicy	—	—	—	—	—

Źródło: Rewizja klucza łaskarzewskiego.

²⁵ Tamże, 1636, 1781, 1793 r.

²⁶ Tamże, 1687 r.

naprawiać groble, suszyć oraz grabić siano, tłuc proso, plewić ogrody, wykopywać warzywa, kolejno pasać świnie lub też ponosić opłaty za wynajęcie osoby do pasania świń dworskich²⁷.

Chłopi z klucza łaskarzewskiego ponosili także pewne ciężary na rzecz kościoła i państwa. Proboszczowi łaskarzewskiemu opłacali co roku dziesięcinę²⁸, na rzecz skarbu państwa natomiast hibernę oraz podymne²⁹. W 1681 r. zapłacili hiberny 126 zł monetą srebrną, a w 1710 r. cały klucz łaskarzewski zapłacił jej 530 zł i 9 gr. Podymne płacili chłopi według zaprzysiężenia, które składali właścicielowi dóbr.

Lokacja miasta

Na prośbę biskupa poznańskiego Andrzeja Łaskarzego Gosławskiego (Łaskarego Gosławickiego) król Władysław Jagiełło 6 sierpnia 1418 r. wystawił w Łęczycy przywilej zezwalający na założenie miasta na obszarze wsi Korciczew. Od imienia biskupa miasto otrzymało nazwę Łaskarzew³⁰. W momencie uzyskania praw miejskich miasto leżało na terenie pow. radomskiego w diecezji krakowskiej i dopiero w 1420 r. biskup przeniósł je na drugą stronę rzeki Promnik, w granice diecezji poznańskiej³¹.

Przywilej lokacyjny przenosił miasto wieczyście z prawa polskiego na niemieckie, zwane magdeburским³². Wszyscy mieszkańcy miasta uwolnieni zostali od sądownictwa i władzy urzędników królewskich, a więc wojewodów, kasztelanów, starostów, sędziów, podsędków, i odpowiadać mieli odtąd przed aktualnie urzędującym wójtem³³, wójt zaś przed biskupem lub jego reprezentantem. Kompetencje wójta w zakresie sądownictwa były bardzo szerokie. Miał on bowiem pełnię władzy „sądzenia, wyrokowania, karania, napominania, ucięcia głowy, powieszenia,

²⁷ Tamże, 1710, 1738, 1768, 1780, 1793 r.

²⁸ Tamże, 1636, 1710, 1732 r. Na rzecz dworu biskupiego w Pilczynie dziesięcinę płaciły niektóre wsie królewskie starostwa osieckiego, a mianowicie: Dąbrowa, Jagodne, Rębków, Wola Rębkowska i Stoczek.

²⁹ AAP, Rewizje... z 1681, 1780 r.

³⁰ Codex Diplomaticus Maioris Poloniae, wydał F. Piekosiński, t. V, Poznań 1908, nr 285, s. 272 (dalej: CDMP); AAP, Rewizja... z 1636 r.; J. Nowacki, Archidiecezja poznańska, s. 147; W. Sobisiak, Rozwój latyfundium, s. 67; Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych, nr 3194 (dalej: AGAD, KRSW).

³¹ AAP, Rewizja... z 1636 r.; J. Nowacki, Archidiecezja poznańska, s. 147; W. Sobisiak, Rozwój latyfundium, s. 67.

³² CDMP, nr 285, s. 272.

³³ Tamże.

chłostania, skazania —”³⁴, zarówno w sprawach dużej wagi, jak i w mniejszych przestępstwach.

Dokument lokacyjny traktuje również o sprawach gospodarczych. Dla zapewnienia miastu prawidłowego rozwoju zezwalał na organizowanie w roku jednego jarmarku oraz w każdą sobotę targu³⁵. Dzień jarmarku nie został określony, zaznaczono jednak, że jarmark w Łaskarzewie powinien być urządzony w takim terminie, aby sąsiednie miasta królewskie nie poniosły z tego tytułu żadnego uszczerbku. Na jarmark i targi mieli prawo przybywać nie tylko kupcy, ale także ludzie przynależni do innych stanów. Przedmiotem transakcji handlowych na jarmarku i targach łaskarzewskich miało być głównie sukno wehniańskie i płótno. Wszystkim starostom, burgrabiom, posesorom, zarządcóm, szlachcie, ziemianóm, poborcóm ceł i innym urzędnikom nakazano, aby ludności udającej się na wspomniane już jarmarki i targi nie czynili żadnych trudności³⁶. W przywileju lokacyjnym Łaskarzewa pominięte zostały dwa istotne zagadnienia, występujące w tego typu dokumentach wystawianych dla innych miast, a mianowicie: sprawa ustroju miejskiego i powinności mieszczan. Można przypuszczać, że miasto, otrzymując prawo magdeburskie, uzyskało także charakterystyczny dla tegoż prawa samorząd, natomiast powinności mieszczan pozostawiono do ustalenia biskupóm poznańskim — właścicielóm miasta. Przywilej lokacyjny potwierdzony został w całości w 1786 r. przez króla Stanisława Augusta³⁷.

W 1514 r. biskup poznański Jan Lubrański, chcąc powiększyć miasto, zezwolił mieszczanom na wykarczowanie części lasów niedaleko wsi Pilczyn i na tym terenie lokował Nowy Łaskarzew³⁸, a jego mieszkańców uwolnił od „wszelkich czynszów, opłat i danin na lat dwanaście”³⁹ oraz rozciągnął na nich wszystkich przywileje i dochody, jakie mieli mieszkańcy Starego Łaskarzewa. Po upływie 12 lat ludność Nowego Łaskarzewa miała płacić czynsze w wysokości 6 gr z ról i po 3 gr z domu⁴⁰.

³⁴ Tamże.

³⁵ Tamże, s. 273.

³⁶ Tamże.

³⁷ AGAD, KRSW, nr 3194; AAP, Rewizja... z 1793 r.

³⁸ AGAD, KRSW, nr 3194.

³⁹ Tamże.

⁴⁰ AGAD, KRSW, nr 3194; J. Nowacki, Archidiecezja poznańska, s. 148. Na gruntach wsi Korciczew lokowana była na prawie magdeburskim przed rokiem 1429 wieś Wola Łaskarzewska z młynem Krupa. W XV w. lokowane były także na prawie niemieckim wsie Pilczyn, Podwierzbie i Ciolkowo (później Gończyce), wchodzące w skład dóbr łaskarzewskich.

Granice miasta

W 1598 r. miasto Łaskarzew graniczyło od wschodu z Pilczynem, wsią biskupią, oraz Przyłękiem — wsią pana Gostomskiego. Od południa graniczyło z wsią Sobolew, a od zachodu i północy z wsią szlachecką Rowy i wsią Izdebną, należącą do starostwa garwolińskiego⁴¹. Granice oddzielone były kopcami. Jednakże począwszy od XVII w. liczna szlachta kopce te rozkopała, a spore obszary lasów, pól i łąk, które należały do miasta, bezprawnie zagarnęła⁴².

Zabudowa miasta Łaskarzewa

Najstarsze wiadomości dotyczące zabudowy Łaskarzewa zachowały się w lustracjach dóbr łaskarzewskich z XVII w. Łaskarzew był najważniejszym ośrodkiem w tych dobrach. W mieście znajdował się dwór biskupi⁴³, usytuowany w pobliżu kościoła szpitalnego. Przebywali w nim biskupi poznańscy w czasie dokonywania objazdu miejscowości wchodzących w skład ich diecezji. Dwór biskupi składał się z budynku mieszkalnego i zabudowań gospodarczych. Budynek mieszkalny „w górnej części” miał pokoje, pod budynkiem natomiast znajdowała się piwnica i komora z warzywami. W budynku gospodarczym mieściły się komory, alkierz i browar. Poza tym w oddzielnych pomieszczeniach znajdowały się kuchnia i stajnia. Do dworu należał sad, a w nim sadzawka i źródło. Podwórko było ogrodzone parkanem. Dwór biskupi został zniszczony przypuszczalnie w czasie najazdu szwedzkiego, jako że w rewizji z 1681 r. wspomniane jest m. in., że „bywała tu rezydencja biskupia, teraz jej nie ma”⁴⁴.

Nad brzegiem Wisły znajdował się spichlerz⁴⁵, gdzie gromadzono zboże z dóbr biskupich, spławiane następnie Wisłą do Gdańska. Po wojnach szwedzkich spichlerz nie został już odbudowany; drzewo ze zniszczonego spichlerza oraz dworu użyto częściowo na browar, pobudowany nad stawem w II połowie XVII w. przez biskupa Opaleńskiego⁴⁶. Browar ten w 1710 r.⁴⁷ wymagał restauracji; prawdopodobnie zaniedbano jej, gdyż w późniejszych rewizjach nie ma żadnej informacji o jego istnieniu.

⁴¹ AAP, Rewizja... z 1681 r.

⁴² Tamże, 1687, 1732, 1768, 1793 r.

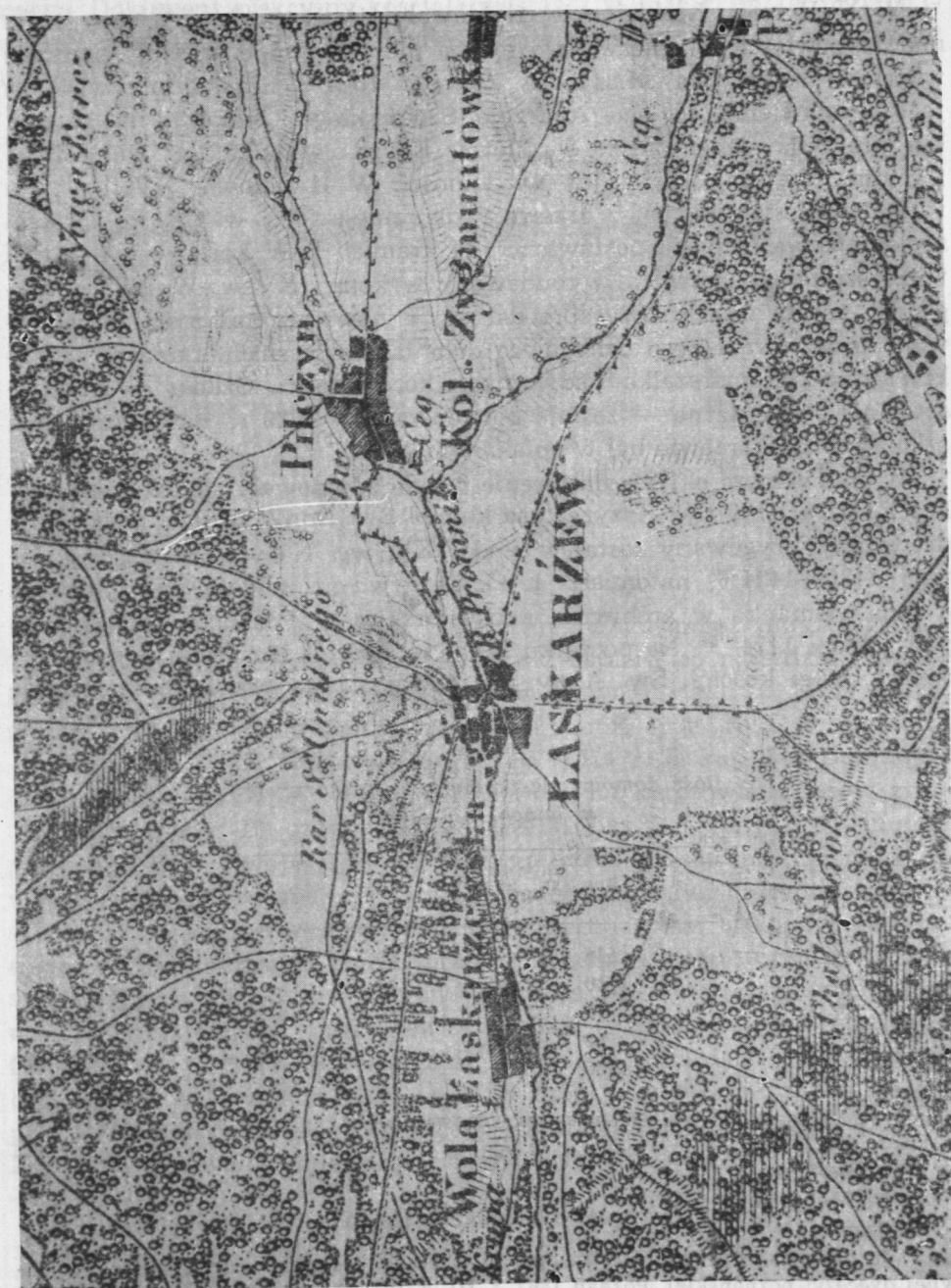
⁴³ Tamże, 1636 r.; J. Nowacki, Archidiecezja poznańska, s. 545.

⁴⁴ AAP, Rewizja... z 1681 r.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ Tamże, 1710 r.



Ryc. 1.
Łaskarzew.
Fragment
mapy kwater-
mistrzostwa
z 1840 r.

W XVII w. w Łaskarzewie znajdowały się dwa młyny⁴⁸, przy czym nazwisko właściciela pierwszego młyna nie jest znane, a drugi stanowił własność Wawrzyńca Miszka, który w 1643 r. uzyskał przywilej na jego wystawienie od bpa Andrzeja Szodrskiego. Jednakże w 1710 r. był już tylko jeden młyn — Piotra Kozłowskiego, ale później i o nim nie znajdujemy już wiadomości. W II połowie XVIII w. na rynku wzniesiony został z drzewa ratusz miejski⁴⁹ i w 1761 r. kosztem społeczeństwa i miasta postawiono „14 kramic”⁵⁰. W Łaskarzewie istniał także szpital dla ubogich, wybudowany w końcu XV w. W 1683 r. magistrat miasta Łaskarzewa sprzedał go, a nowy szpital został wybudowany przez ówczesnego dzierżawcę dóbr łaskarzewskich, Łukasza Opalińskiego, marszałka nadwornego koronnego⁵¹. Szkoła — przypuszczalnie elementarna — została pobudowana w 1629 r., natomiast „dom szkolny w Łaskarzewie był w opłakanym stanie”⁵².

W omawianym okresie na terenie miasta znajdowały się dwa kościoły: kościół parafialny Św. Krzyża oraz kościół Św. Anny. Kościół parafialny, drewniany, erygowany został w wieku XV, wg Nowackiego w latach 1420—1424⁵³, natomiast Łukaszewicz podaje, że „pierwsza o nim wzmianka w archiwum konsystorskim w Poznaniu jest dopiero pod rokiem 1474”⁵⁴. Na początku XVII w. kościół ten został odrestaurowany. Drugi kościół, Św. Anny, znajdował się na przedmieściu Łaska-

Tabela 4

*Ilość domów mieszkalnych w Łaskarzewie
w latach 1636—1780*

Rok	ilość
1636	60
1710	37
1732	50
1768	59
1780	83

Zródło: AAP, Rewizje z lat 1636, 1710, 1732, 1768, 1780.

⁴⁸ Tamże, 1681 r.

⁴⁹ Tamże, 1768 r.

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ J. Łukaszewicz, Krótki opis historyczny kościołów parochialnych w dawnej diecezji poznańskiej, Poznań 1863, t. III, s. 164; J. Nowacki, Archidiecezja poznańska, s. 663.

⁵² J. Łukaszewicz, Krótki opis, s. 164.

⁵³ J. Nowacki, Archidiecezja poznańska, s. 13.

⁵⁴ J. Łukaszewicz, Krótki opis, s. 164.

rzewa. Dokument erekcyjny kościoła wystawił w 1536 r. bp Jan Latałski⁵⁵. Koszt budowy ponosili mieszczanie. Obydwa kościoły spotykamy także w rewizjach z XVIII w.

Grunty, powinności i dochody miasta

W okresie od XV do XVIII w. miasto Łaskarzew miało następujący obszar gruntów⁵⁶:

Tabela 5

Rok	ilość łanów
1580	25
1636	25
1681	24
1768	18,5
1775	20

Z tabeli wynika, że obszar uprawianej ziemi przez długi czas nie ulegał większym zmianom. Zmniejszył się dopiero po najeździe szwedzkim i do upadku Rzeczypospolitej nie osiągnął stanu z XVI w. Na grunty miejskie składały się w większości ziemie orne „role” oraz ogrody „za kościołem i pod Kokoszą Górą”⁵⁷. W 1514 r. biskup Jan Lubrański nadał miastu przywilej, w którym zezwolił na karczowanie lasów zwanych Przechody, Brzozowe Łaski i Wielki Las⁵⁸. Opłaty i powinności mieszczan były dwojakiego rodzaju: na rzecz dworu biskupiego i na rzecz państwa. Wysokość czynszu opłacanego dworowi biskupiemu określona została w przywilejach nadanych miastu przez biskupów poznańskich. W 1514 r. biskup Jan Lubrański ustanowił opłatę czynszu w wysokości 6 gr z ról i 3 gr z domów⁵⁹. Biskup Jan Latałski, potwierdzając na prośbę mieszczan Łaskarzewa w 1528 r. przywilej bpa Andrzeja Gosławskiego z 1420 r., postanowił, że opłaty z każdego łanu wynosić będą po 26 gr, z domu po 3 gr, a od osób przybywających do miasta po 1 gr⁶⁰. Czynsz ustalony w 1528 r. nie uległ zmianie aż do II połowy XVIII w. Z ogrodów mieszczanie płacili czynszu po 2 gr⁶¹.

⁵⁵ J. Nowacki, Archidiecezja poznańska, s. 663.

⁵⁶ W. Sobisiak, Rozwój latyfundium, s. 67.

⁵⁷ AAP, Rewizja... z 1636 r.

⁵⁸ AGAD, KRSW, nr 3194.

⁵⁹ Tamże, nr 3191.

⁶⁰ Tamże.

⁶¹ AAP, Rewizje... z 1636, 1681 r.

Oprócz czynszu mieszczanie obciążeni byli także innymi powinnościami. Jedną z nich były tłoki. W 1636 r. oddawali jedną tłokę w okresie żniw⁶², w XVIII w. natomiast ilość tłok została zwiększona do dwóch i miała być wykonywana „raz na oziminę i raz na jarzynę”⁶³. Drugą powinnością na rzecz dworu były miary słodowe — od wyrobu piwa i wódek. Od każdego 4 korcy słołu 0,5 oddawali piwowarzy do dworu⁶⁴. W drugiej połowie XVII w. mieszkańcom odebrano prawo wyrobu trunków, ponieważ nie mieli przywileju na propinację. Poza tym wszyscy mieszczanie jeden dzień w roku obowiązani byli ponosić koszty utrzymania biskupa, kiedy przybywał do miasta Łaskarzewa⁶⁵. W I połowie XVII w. mieszczanie musieli także „ploty grodzić od ról swoich”, aby nie wyrządzać szkody na pastwiskach położonych pod Pilczynem⁶⁶, a w XVIII w. — naprawiać groble i stawać do pracy we młynie, „jeżeli zajdzie potrzeba”.

Z targów, które odbywały się w dni sobotnie, płacili dworowi łokciowe, funtowe i starkowe⁶⁷. Na początku XVIII w. na każdy jarmark mieszczanie obowiązani byli pobrać ze dworu 6 beczek piwa oraz 3 kosze gorzałki i przekazać za nie opłatę dworowi, niezależnie od tego, czy napoje te zostały sprzedane, czy też nie⁶⁸. Cały dochód z jarmarków dzielony był na dwie części: jedną połowę przekazywano dworowi, drugą miastu.

Oprócz powinności zbiorowych pewne ciężary ponosiła ludność trudniąca się przemysłem i rzemiosłem. Młynarze obowiązani byli do oddawania określonej ilości korców zboża, każdy natomiast rzemieślnik płacił od swego rzemiosła po 3 gr. Rzeźnicy — zarówno miejscowi, jak przyjezdni — płacili łopatkowe⁶⁹.

Na rzecz państwa mieszczanie Łaskarzewa w XVI wieku opłacali szos, czyli podatek miejski, oraz czopowe — podatek od napojów. W 1569 r. miasto zapłaciło szosu dwojakiego 9 fl 18 gr oraz czopowego 64 fl 22 gr⁷⁰.

Jak wynika z tab. 6, Łaskarzew opłacał najwyższy podatek od napojów, co świadczy o dobrze rozwiniętym gorzelnictwie i browarnictwie.

W roku 1687 mieszczanie płacili Rzeczypospolitej podatek z włók 24

⁶² Tamże, 1636 r.

⁶³ Tamże, 1710, 1732 r.

⁶⁴ Tamże, 1636, 1681, 1710 r.

⁶⁵ AGAD, KRSW, nr 3191.

⁶⁶ AAP, Rewizja... z 1636 r.

⁶⁷ Tamże, 1681 r.

⁶⁸ Tamże, 1732 r.

⁶⁹ Tamże, 1681, 1730, 1768 r.

⁷⁰ A. Pawiński, Polska XVI w., s. 340—341; B. Chlebowski, Słownik geograficzny, s. 257.

*Wysokość opłat czopowego i szosu, ponoszonych przez miasta
pow. stężyckiego w 1569 r.*

Tabela 6

Nazwa miasta	nazwa podatku	
	szos dwojaki	czopowe
Stężycza	florenów 11 gr 6	florenów 50 gr 3
Maciejowice	„ 3 „ 6	„ 30 „ 3
Łaskarzew	„ 9 „ 18	„ 64 „ 22
Żelechów	„ 38 „ 12	„ 22 „ 9
Okrzeja	„ 2 „ —	„ 20 „ 6
Adamów	„ 2 „ —	„ 9 „ —
Wojcieszków	„ 4 „ —	„ 6 „ 2
Łysobyki	„ 3 „ 6	„ 8 „ —
Nowodwór	„ 4 „ —	„ 5 „ 30
	(razem z dziesięc.)	
Drażgów	„ 6 „ —	„ 9 „ 12
	(razem z dziesięc.)	
Bobrowniki	„ 12 „ —	„ 10 „ —
	(oraz podatek z ról)	

Źródło: A. Pawiński, *Polska XVI wieku*, s. 340—341.

oraz hiberny 200 zł 13 gr, w tym 15 monetą srebrną⁷¹. W II połowie XVIII w. natomiast opłacali poglównego 173 zł na jedną ratę oraz hiberny 163 zł rocznie⁷². Oprócz powinności na rzecz dworu biskupiego i państwa mieszczenie Łaskarzewa płacili dziesięcinę kościołowi w mieście.

Poważnym dochodem miasta do połowy XVIII w. był podatek od trunków, jednakże w 1768 r. zabroniono miastu ich wyrobu i sprzedaży, o czym już była mowa⁷³. Odtąd prawo to przysługiwało wyłącznie dworowi.

W 1633 r. biskup Andrzej Szoldrski, nadając miastu drugi jarmark, pozwolił na pobieranie dochodu z jarmarcznego⁷⁴. Potwierdzili ten przywilej biskupi Albert Thalikowski w 1653 r. i Stefan Wierzbowski w 1664 r. Tak więc liczba jarmarków w XVII w. powiększyła się do sześciu, a w XVIII w. — do dwunastu. Od II połowy XVII w. dochód z jarmarków dzielono na połowę. Jedną część zabierał dwór, drugą otrzymywali mieszczenie⁷⁵. Poza przytoczonymi żadne inne dochody nie są w źródłach wymienione, a zatem przypuszczalnie ich nie było bądź też były minimalne.

⁷¹ AAP, Rewizja... z 1681 r.

⁷² Tamże, 1768 r.

⁷³ Tamże.

⁷⁴ AGAD, KRSW, nr 3194.

⁷⁵ AAP, Rewizje... z 1687, 1768 r.

Rozwój gospodarczy Łaskarzewa i jego upadek po wojnach szwedzkich

Rozwój gospodarczy miasta rozpoczął się z momentem uzyskania praw miejskich i nadaniem pierwszych przywilejów. Już w 1418 r. bp Andrzej Gosławski w przywileju lokacyjnym nadał miastu jeden jarmark w roku oraz targi, które miały się odbywać w soboty. Inne przywileje gospodarcze miasto otrzymywało także w późniejszych latach. W 1564 r. bp poznański Adam Konarski nadał miastu przywilej, na mocy którego ustanowiony został w Łaskarzewie cech szewców⁷⁶. Zadaniem organizacji cechowej było kierowanie i nadzorowanie prac członków cechu; czyli „sprawiedliwy rozdział pracy i dochodu, niedopuszczenie do nieuczciwej konkurencji, należyty poziom i rzetelność wyrobów, przydział czeladzi do warsztatów oraz kontrola nad nią”⁷⁷. Brak informacji o istnieniu innych cechów nasuwa przypuszczenie, że do cechu szewców mogli należeć także rzemieślnicy uprawiający zbliżony rodzaj rzemiosła.

Na początku XVI w. miasto uzyskało od bpa Andrzeja Szoldrskiego przywilej na drugi jarmark, tj. w dzień św. Andrzeja⁷⁸. Rozwijające się w mieście handel i rzemiosło największy rozkwit osiągnęły w II połowie XVI i w I połowie XVII w. Wyroby miejscowych rzemieślników zaspokajały potrzeby nie tylko miasta, ale także ludności z okolicznych wsi. Bardzo dobrze rozwijało się browarnictwo i gorzelnictwo. Już w II połowie XVI w. spośród miast pow. stężyckiego Łaskarzew miał największe dochody ze sprzedaży trunków⁷⁹. Z innych gałęzi przemysłu na uwagę zasługują młynarstwo i bartnictwo⁸⁰. Znaczną rolę odgrywał też w Łaskarzewie handel. Zarówno na targach, jak i na jarmarkach przedmiotem handlu były artykuły wyrobu miejscowego rzemiosła i przemysłu. Na targach zaopatrywała się miejscowa i okoliczna ludność, na jarmarki przybywali także kupcy z innych miast, aby nabyć potrzebne artykuły.

W II połowie XVII w. nastąpiło zahamowanie rozwoju życia gospodarczego miasta. Przyczyną tego były zniszczenia wywołane najazdem szwedzkim, klęskami żywiołowymi, pożarami, a także częściowo bezprawiem okolicznej szlachty. Z tego upadku miasto nie zdołało się już

⁷⁶ AGAD, KRSW, nr 3194.

⁷⁷ AAP, Rewizja... z 1780 r. Przywilej ten potwierdzili biskupi poznańscy Bartłomiej i Jan Tarło oraz król Zygmunt August.

⁷⁸ M. Friedberg, *Kultura polska a niemiecka, Poznań 1946*, t. I, s. 334.

⁷⁹ A. Pawiński, *Polska XVI wieku*, s. 340.

⁸⁰ AAP, Rewizje... z 1636, 1681 r.

podźwignąć. „Łaskarzew był tedy znacznym i ludnym miastem — —. Wszystko to zniszczyły wojny szwedzkie i późniejsze pogorzele, z których miasto się już nigdy nie podźwignęło”⁸¹.

„W roku 1656 wnieśli Szwedzi morową zarazę w Polsce”⁸², a w 1687 r. w Małopolsce panował głód z powodu nieurodzaju i wylewu Wisły⁸³. Także w 1710 r. miasto nawiedziło morowe powietrze, które „wyгнаło wtedy kilka rodzin z miasta i te przeniosły się do lasu — —”⁸⁴. W końcu XVIII w. (1780 r.) miasto Łaskarzew zniszczył pożar⁸⁵. Oprócz klęsk żywiołowych wielkie krzywdy wyrządzała mieszczanom okoliczna szlachta. W lustracji z 1768 r. czytamy, że: „— — uskarżają się ci mieszcza- nie, iż od dziedziców dóbr somsiedzkich mają wielką krzywdę przez odjęcie lasów y pól. Powiadają im, że tylko waszego pola, co siejecie pod miastem, a lasy, zarośla nie wasze, a nasze, szlacheckie, proszą o ratunek do rozgraniczenia, co gdy nie nastąpi, mają się w świat rozejść”⁸⁶.

Mimo licznych klęsk mieszcza- nie Łaskarzewa podejmowali jednak próby odbudowy życia gospodarczego. Pomagali im w tym niektórzy biskupi i królowie polscy. Od biskupa Alberta Thalikowskiego w 1658 r. uzyskali przywilej na 2 jarmarki⁸⁷, a przywileje na 3 jarmarki wystawili królowie: Jan III Sobieski w 1687 r. oraz August w 1713 r., który „pozwolił od przewożących towary wybierać foralia [targowe] na rzecz miasta”⁸⁸. Na podstawie wymienionych przywilejów odbywało się w Łaskarzewie 12 jarmarków w roku: na św. Kazimierza, w Niedziele kwietniową, na Podwyższenie i Znalezienie św. Krzyża, w Niedziele starozapustną, na Zielone Świąta, na św. Piotra i Pawła, na św. Annę, na Wszystkich Świętych, na św. Franciszka i św. Andrzeja⁸⁹. Spora ilość jarmarków nie przynosiła miastu intraty, gdyż jak wykazują lustracje, tylko z sześciu jarmarków dochód wpływał do kasy miejskiej, a drugą połowę zabierał dwór.

Również gorzelnictwo, browarnictwo i młynarstwo nie osiągnęły stanu z początku XVII w. W mieście był tylko jeden browar i jeden młyn⁹⁰,

⁸¹ Encyklopedia powszechna S. Orgelbranda, t. 17, Warszawa 1864, s. 544; J. de Verdon, Krótka monografia wszystkich miast, miasteczek i osad w Królestwie Polskim, Warszawa 1902, s. 136.

⁸² S. Namaczyńska, Kronika klęsk elementarnych w Polsce i w krajach sąsiednich w latach 1648—1696, Lwów 1937, t. II, s. 93.

⁸³ Tamże.

⁸⁴ O. Kolberg, Mazowsze, t. III, Kraków 1887, s. 14.

⁸⁵ AAP, Rewizja... z 1780 r.

⁸⁶ Tamże, 1768 r.

⁸⁷ AGAD, KRSW, nr 3194; AAP, Rewizja... z 1793 r.

⁸⁸ AAP, Rewizja... z 1793 r.

⁸⁹ Tamże, 1768 r.

⁹⁰ Tamże, 1793 r.

a w 1768 r. odebrano prawo propinacji, przez co pozbawiono miasto najpoważniejszego dochodu. Odtąd istniała w mieście tylko karczma dworska, która mieściła się w ratuszu. Zresztą już znacznie wcześniej w dni jarmarków mieszczanie mogli sprzedawać trunki tylko w domach, dwór natomiast — w miejscach najbardziej uczęszczanych, tj. w karczmie i na rynku ⁹¹.

W II połowie XVII w. upadło zupełnie bartnictwo. W rewizji klucza łaskarzewskiego z 1681 r. czytamy: „— do Pilczyna należał bór, w którym bywały barci, trzymali je mieszczanie y poddani pilczyńscy, z których dar miodowy dawali. Ten bór — z sztukami ról, tak do Łaskarzewa, pilczyńskiego folwarku y poddanym pilczyńskim należących Pan Sułowski odebrał —” ⁹². Trzeba stwierdzić, że Łaskarzew zarówno w okresie swego rozkwitu, jak i upadku był miastem o dominującej strukturze rolniczej. Większa część ludności utrzymywała się z rolnictwa. Przeważały gospodarstwa o obszarze 1 ćwierci łąnu; gospodarstw o powierzchni 2 i 3 ćwierci łąnu było niewiele. W dalszej kolejności wymienić trzeba handel, rzemiosło i inne zawody. W latach 1681—1687 w mieście Łaskarzewie zamieszkiwali następujący rzemieślnicy: kowal, kuśnierz, stolarz, dwóch krawców oraz szewc ⁹³. O stanie rzemiosła w innych latach brak danych.

Tabela 7

Rok	liczba rodzin	w tym utrzymujących się z rolnictwa
1636	60	brak danych
1681	40	37
1687	40	31
1762	59	31
1793	83	70

Źródło: AAP, Rewizje z lat 1636, 1681, 1687, 1762, 1793.

O znaczeniu miasta świadczy także liczba jego mieszkańców. Tabela 8 na s. 381 pokazuje ilość mieszkańców w miastach pow. stężyckiego w latach 1662 i 1791.

Małą liczbę ludności we wszystkich miastach pow. stężyckiego w 1662 r. należy tłumaczyć zniszczeniami wojen szwedzkich i szerzącymi się w tym czasie epidemiami. W okresie Sejmu Czteroletniego

⁹¹ Tamże, 1768 r.

⁹² Tamże, 1681 r.

⁹³ Tamże, 1681, 1687 r.

Tabela 8

Miasto	ilość głów w roku 1662	ilość głów w roku 1791
Stężyca	340	630
Żelechów	140	393
Łaskarzew	195	392
Bobrowniki	360	643
Okrzeja	1 347	375
Adamów	163	415
Łysobyki	220	411
Wojcieszków	22	350
Maciejowice	290	393

Zródło: A. Pawiński, Polska XVI wieku, s. 50, 340.

wraz z ogólnym rozwojem kraju poważnie zwiększyła się ilość ludności w miastach. Kolejny upadek Łaskarzewa nastąpił po III rozbiórze Polski. Miasto wydzwignęło się z niego dopiero w końcu XIX w.

Łaskarzew po rozbiorach Polski (1795—1864)

Po III rozbiórze Polski Łaskarzew przeszedł w posiadanie Austrii i do roku 1809 stanowił własność rządu austriackiego⁹⁴. Na licytacji w Lublinie 20 marca 1809 r. dobra łaskarzewskie nabył Franciszek Ksawery Błęszyński, właściciel dóbr Gębożyn w Galicji i dóbr Czerwonka w woj. mazowieckim⁹⁵. Należność za dobra łaskarzewskie wynosiła 120 tys. zł reńskich i w myśl zawartej umowy 27 tys. wpłacono natychmiast, pozostała zaś suma miała być uregulowana w ciągu trzech lat. Ponieważ przed upływem tego okresu Błęszyński zmarł, a pozostałej sumy nie spłacił, dlatego dobra łaskarzewskie przeszły na kilka lat w posiadanie rządu⁹⁶.

Na początku 1817 r. Julia z Błęszyńskich Rusocka wpłaciła skarbowi pozostałą sumę w wysokości 451 400 zł 8 gr, w wyniku czego 31 maja 1817 r. dobra łaskarzewskie składające się z miasta Łaskarzewa, wsi Wola Łaskarzewska, Pilczyn, Krupa oraz kościółka Św. Onufrego przejęła w swoje posiadanie⁹⁷. Po śmierci Rusockiej (20 XII 1840 r.)

⁹⁴ AGAD, KRSW, nr 3757; Archiwum Państwowe m. st. Warszawy i Województwa Warszawskiego w Warszawie (dalej: APW), Hipoteka w Garwolinie, nr 143, s. 205—206.

⁹⁵ Tamże.

⁹⁶ Tamże.

⁹⁷ Tamże, s. 221, 268.

dobra Łaskarzew otrzymała w spadku jej wnuczka — Alfonsa Czarnicka, zamieszkała we wsi Stróża, pow. Kraśnik⁹⁸. Z uwagi na niepełnoletność Alfonsy przez rok czasu dobrami łaskarzewskimi zarządzał jej ojciec — Kasper Kaczkowski⁹⁹, który miał już w dzierżawie dobra rządowe Chańcza w pow. stopnickim gub. kieleckiej. W 1850 r. dobra Łaskarzew kupił za sumę 156 tys. zł hr. Jan Ledóchowski¹⁰⁰.

Wygląd zewnętrzny miasta. W XIX w. Łaskarzew zajmował obszar 88 morgów i 67 przętów¹⁰¹. Z opisu statystycznego sporządzonego w 1820 r. dowiadujemy się, że „częściowo ani całkowicie brukowane nie jest”, chociaż „na polach własnych posiada taką ilość kamieni, która wystarczy na wybrukowanie całego miasta”¹⁰². Budowano w mieście niewiele, a i to, co powstawało, wykonane było przeważnie z drzewa. Liczba domów w poszczególnych latach była następująca:

Tabela 9

Rok	ilość domów ogółem	w tym	
		drewnianych	murowanych
1820	115	114	1
1834	120	brak danych	brak danych
1864	139	138	1

Źródło: KRSW, nry 3194, 3762, 3162.

Spośród wymienionych domów jeden stanowił własność gminy. Z zakładów przemysłowych znajdowała się tu mała garbarnia¹⁰³ i cegielnia. W 1823 r. Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych wydała zezwolenie „na budowę szlachtuza w mieście Łaskarzewie”¹⁰⁴, jednakże w aktach brak informacji o wystawieniu takiego obiektu. W latach 1835—1836 na gruntach miasta Łaskarzewa wybudowano jedenaście mostów za sumę 5250 zł¹⁰⁵, a w kilka lat później (1843 r.) Wydział Administracji zatwierdził kosztorysy na budowę pięciu dalszych na sumę 569 rbl i 87 kop. Mosty te wzniesiono w następujących miejscach: 1) na rzece Promnik w ulicy traktu żelechowskiego, 2) na grobli w tejże ulicy, 3) na tejże samej ulicy, 4) na rzece Promnik w ulicy traktu ma-

⁹⁸ Tamże, s. 221.

⁹⁹ Tamże, s. 228.

¹⁰⁰ Tamże, s. 328—333.

¹⁰¹ AGAD, KRSW, nr 3762.

¹⁰² Tamże, nr 3194.

¹⁰³ Tamże.

¹⁰⁴ Tamże, nr 3759.

¹⁰⁵ Tamże, nr 3760.

ciejowickiego, 5) na ulicy Starej¹⁰⁶. Ponadto w latach czterdziestych XIX w. odbudowano austerię i stajnię przy niej oraz wystawiono trzy studnie publiczne¹⁰⁷. Z budowli dawniejszych wymienić należy kościół parafialny oraz kaplicę murowaną. Kościół został zamknięty z powodu zniszczenia¹⁰⁸.

Grunty należące do miasta Łaskarzewa. Na początku lat dwudziestych XIX w. przeprowadzono pomiary miasta. Dokonał ich geometra Ksawery Dobrowolski¹⁰⁹ w związku z wyrokami sądowymi, nakazującymi rozgraniczenie dóbr miejskich i dworskich. Według rejestru pomiarowego z 1823 r. do Łaskarzewa należały następujące grunty: pola ozime Przychód zwane, Zawody i pod Przychodem, pola jare Ośrednie zwanymi, pola ugorowe pod Przyłękiem, przydawki do pola ugorowego, pole ugór Wielki Las zwane, ogrody Sieńki zwane, ogrody pod Wiatrakiem, pole ugorowe na Brzozowych Łaskach, pole pod Wolą Łaskarzewską i łąki pod Wolą Łaskarzewską¹¹⁰. Ogólna powierzchnia gruntów wynosiła 125 włók, 12 morgów, 255 prętów i 82 stopy.

Roli szczerzej było:	morgów	1541	prętów	207	stóp	90
oddzielnych łąk	„	6	„	226	„	35
łąk polnych	„	108	„	178	„	30
samych pastwisk	„	233	„	54	„	67
zarośli	„	188	„	59	„	65
jezior, stawów i strumieni	„	6	„	256	„	40
przyległych lasów	„	442	„	57	„	10
dróg i nieużytków	„	126	„	9	„	75
grunt orny w sporze miasta						
Łaskarzewa z wsią Pilczyn						
będący	— włók	1	„	21	„	176
las sobolewski i przyłęcki						
w sporze	— „	26	„	18	„	225
las od Woli Łaskarzewskiej	„	4	„	6	„	109 stóp 50
las rządowy od wsi Izdebnó						
i Dąbrowa	„	3	„	16	„	240
las od wsi prywatnej Rowy	„	—	„	9	„	28 ¹¹¹

W 1823 r. w mieście zamieszkiwało 826 gospodarzy.

Według danych statystycznych w 1864 r. do miasta Łaskarzewa należały następujące rodzaje gruntów:

	morgów	88	prętów	67
a) pod miastem	„	486	„	98
b) pod pastwiskami i łąkami				

¹⁰⁶ Tamże.

¹⁰⁷ Tamże.

¹⁰⁸ Encyklopedia powszechna S. Orgelbranda, t. 17, s. 544.

¹⁰⁹ AGAD, KRSW, nry 3758, 3759.

¹¹⁰ Tamże, nr 3757.

¹¹¹ Tamże.

c) pod gruntami ornymi, ogrodami	morgów	3224	prętów	76
d) pod lasami i krzakami	„	666	„	130
e) wydmy, piaski, wszystkie nieużytki	„	654	„	9 ¹¹² .

W XIX w. miasto Łaskarzew granoczyło od wschodu z wsią Pilczyn i wsią Przyłek, od południa z wsią Sobolew, dziedziczną wsią Krępa i Wolą Łaskarzewską. Granicę północną i zachodnią stanowiły dobra rządowe, tj. należące do starostwa garwolińskiego, wsie: Dąbrowa, Izdębno oraz Rowy — wieś szlachecka¹¹³. W XV w. granice były obszerniejsze i dopiero na przełomie wieku XVIII i XIX zmniejszyły się na korzyść okolicznej szlachty. Sytuacja taka zaistniała, ponieważ zarówno biskupi poznańscy, jak i rząd austriacki nie przywiązywali do spraw granic żadnej wagi, a mieszczanie nie mogli się o nie procesować¹¹⁴.

Struktura organizacyjna miasta. Jak wiadomo, nie różniła się ona w Łaskarzewie od istniejącej w innych miastach, a to z uwagi na jednolity ustrój miast Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego. Dekretem króla saskiego Fryderyka Augusta z 23 lutego 1809 r.¹¹⁵ zostały wprowadzone w miastach urzędy municypalne z burmistrzami na czele. Burmistrzem w okresie Księstwa Warszawskiego był Józef Maiewski¹¹⁶. Kandydat na burmistrza przedstawiany był przez podprefekta, a zatwierdzany przez ministra spraw wewnętrznych Księstwa. Do zakresu czynności burmistrza należało: ogłaszanie zarządzeń władz zwierzchnich, nadzór nad majątkiem miejskim i instytucjami publicznymi, zarządzanie dochodami kasy miejskiej, kierowanie robotami publicznymi, pomoc przy ściąganiu podatków, dbanie o porządek, czystość, bezpieczeństwo i zdrowotność miasta. Burmistrz miał także władzę policyjną i pełnił funkcję kasjera¹¹⁷. W związku z tą ostatnią obowiązany był co roku składać kaucję w wysokości $\frac{1}{4}$ dochodów miasta¹¹⁸. Z wyliczonych tu praw i obowiązków jego wynika, że burmistrz decydował o wszystkich ważniejszych sprawach miasta, za wszystkie także ponosił odpowiedzialność.

Oprócz burmistrza w skład urzędu municypalnego wchodziło dwóch ławników, którzy funkcje swoje pełnili honorowo. Ławników mianował podprefekt spośród obywateli miasta, umiejących pisać i czytać. Funkcje

¹¹² AGAD, nr 3762.

¹¹³ Tamże, nr 3194.

¹¹⁴ Tamże.

¹¹⁵ Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego (dalej: DzPKW), t. I, Warszawa 1809, s. 201.

¹¹⁶ AGAD, nr 3757.

¹¹⁷ Tamże.

¹¹⁸ DzPKW, t. III, Warszawa 1811, s. 201.

ławników w czasach Księstwa Warszawskiego pełnili Tadeusz Kostecki i Stanisław Ostałowski¹¹⁹.

Podstawą zarządzeń miejskich w Królestwie Polskim były prawa z dnia 10 lutego 1816 r. i 30 maja 1818 r. w sprawie organizacji zarządów municypalnych¹²⁰. Powołany w myśl tych przepisów zarząd municypalny Łaskarzewa składał się z burmistrza, ławników i rajców miejskich¹²¹. Ławników było zawsze dwóch, radnych natomiast pięciu lub trzech. Zarówno ławnicy, jak i radni mieli głos doradczy. Zarząd municypalny powoływała Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji. Na ławników i radnych powoływano te osoby spośród miejscowej ludności, które miały nieruchomości. W 1842 r. zarządy municypalne w miastach przemianowane zostały na magistraty¹²². Zmiana ta dotyczyła wyłącznie nazwy, a nie ustroju wewnętrznego miast.

Zakres uprawnień władz miejskich był bardzo wąski. Magistrat układał budżet roczny i przysyłał go do zatwierdzenia, prowadził rachunki miasta, ścigał podatki, sprawował nadzór nad własnością miast, nad miarami, wagami i targami, a także troszczył się o stan dróg i mostów. Poza tym magistrat wykonywał wiele czynności poruczonych przez władze administracyjne. Należały do nich: pobór podatków rządowych, różnych kosztów, opłat i kar sądowych, prowadzenie ksiąg ludności stałej, załatwianie spraw należących do obowiązków policji, tj. zarządzanie aresztem miejskim, wręczanie wezwań sądowych, dostarczanie kwater dla wojska, podwód dla policji i żandarmerii, prowadzenie list poborowych, zarządzanie gmachami skarbowymi, wykonywanie wyroków sądowych (karnych), prowadzenie ksiąg Urzędu Stanu Cywilnego, wyznaczenie niechrześcijańskich i sprawy dozorów kościelnych¹²³. W sprawach administracyjnych i policyjnych decydował sam burmistrz, w sprawach zaś dotyczących dobra miasta i skarbowych — wspólnie z ławnikami i radnymi. Ławnicy i radni funkcje swoje pełnili honorowo. Z braku pieniędzy funkcję kasjera pełnił z reguły burmistrz lub ławnik. W 1834 r. zniesione zostało przez Komisję Rządową Spraw Wewnętrznych stanowisko sekretarza miejskiego w Łaskarzewie z powodu małej liczby ludności. Od tego roku czynności należące do sekretarza pełnił jeden z ławników. Postanowienie namiestnika¹²⁴ mówiło także o organizacji

¹¹⁹ AGAD, KRSW, nr 3757.

¹²⁰ Dziennik Praw Królestwa Polskiego (dalej: DzPKP), t. II, Warszawa 1816, s. 107.

¹²¹ AGAD, KRSW, nr 3757, 3758.

¹²² DzPKP, t. VI, Warszawa 1820, s. 183.

¹²³ Tamże, s. 183—186; S. Koszutski, Nasze miasta a samorząd, Warszawa 1915, s. 27, 28; J. Mazurkiewicz, Miasta prywatne powiatu lubelskiego a ich dziedzice, Annales UMCS, Sectio G. vol. 1—3, Lublin 1954, s. 136.

¹²⁴ DzPKP, t. VI, s. 25.

skarbowości miejskiej oraz wysokości sum przeznaczonych na utrzymanie urzędu municypalnego.

W odniesieniu do miast prywatnych postanowiono, że prawa miejskie zachowa to miasto, którego ludność lub też jego właściciel wyrażą zgodę na płacenie minimum 600 zł rocznie składki na utrzymanie burmistrza. W wypadku niewpłacenia takiej kwoty miasta takie spadną do rządu osad wiejskich. Nie wiemy, kto w Łaskarzewie wpłacał taką sumę, niemniej jednak dążność dziedziczki Rusockiej do obsadzania stanowisk burmistrza i ławników swoimi ludźmi nasuwa przypuszczenie, że przynajmniej część pieniędzy wpływała od niej. Lansowanie przez Rusocką do urzędu municypalnego ludzi sobie oddanych bądź zależnych od niej finansowo powodowało spory między nią a mieszkańcami.

Pierwszy taki spór, dotyczący obsady stanowiska burmistrza, miał miejsce w 1819 r. W tym właśnie roku Rusocka złożyła do Komisji Województwa Podlaskiego skargę na burmistrza miasta Łaskarzewa — Maiéwskiego — „o nadużycia z urzędu”¹²⁵. Dla zbadania tej sprawy Komisja Województwa Podlaskiego skierowała do Łaskarzewa komisarza wojennego, który „— pod pozorem defektu w kasie zawieszal w czynnościach burmistrza Maiéwskiego [10 I 1819 r.], a zastępcą burmistrza mianował jednego z przybranych oficjalistów Rusockiej, jej nayprzychylniejszego i jej interesowi sprzyjającego, niejakiego J. Pana Olewińskiego — —”¹²⁶.

Ciekawy jest fragment protokołu z przeprowadzonej rewizji kasy miasta Łaskarzewa dokonanej przez dozorcę miast woj. podlaskiego 23 listopada 1818 r. Czytamy w nim m. in.: „Kasa Miejska w przyzwoitym porządku i zgodnie z trwającymi przepisami utrzymana, zasługuje z tego względu na pochwałę sprawujący razem obowiązki kasjera burmistrz — —”¹²⁷.

Z zacytowanego fragmentu „kontroli” dokonanej przez komisarza można wyciągnąć wniosek, że Komisja Województwa Podlaskiego stanęła w obronie interesów dziedziczki Rusockiej. Mimo protestu, jaki wpłynął od rajców i ludności (72 osoby) miasta Łaskarzewa, Komisja Wojewódzka dopatrzyła się nieprawidłowości w zarządzie finansami miasta i skierowała wniosek do Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych o usunięcie Maiéwskiego z urzędu, co też nastąpiło 17 lutego 1820 r.¹²⁸

Rok wcześniej, tj. w 1819 r., Rusocka chciała także przeforsować na ławnika Wojciecha Sosnowskiego. W związku z tym mieszkańcy Łaskarzewa wystosowali pismo do komisarza obwodu łukowskiego.

¹²⁵ AGAD, KRSW, nr 3757.

¹²⁶ Tamże.

¹²⁷ Tamże.

¹²⁸ Tamże, nr 3757.

Ryc. 2. Pieczęć
z herbem miasta
Łaskarzewa
(1811 r.)



w którym prosili, „—aby tak podły człowiek do żadnego urzędu w mieście nie był przypuszczony”¹²⁹. Prośba ich tym razem została uwzględniona i ławnikiem został jeden z obywateli Łaskarzewa, cieszący się zaufaniem wśród mieszczan tego miasta.

Wykaz burmistrzów miasta Łaskarzewa¹³⁰:

- | | |
|---------------------|-----------------------|
| 1. Józef Maiewski | — 1810—1820 (17 VII) |
| 2. Męczyński | — 30 IX 1819—VII 1820 |
| 3. Sewerynowski | — VII 1820—1821 |
| 4. Kasper Pańiewski | — 1821 — (?) |
| 5. Kielniewski | — 1830 — (?) |
| 6. Topczejewski | — 1845—1847 |
| 7. Michałowski | — 1847—1853 |
| 8. Ambrozewicz | — 1854—1859 |
| 9. Borejsza | — 1859—1864 (?) |

¹²⁹ Tamże, nr 3758.

¹³⁰ Wykaz burmistrzów miasta Łaskarzewa sporządzono na podstawie akt KRSW, nr 3757—3761.

Herb miasta. Herb miasta Łaskarzewa znany jest dopiero z początku XIX w. Widniejący na pieczęci miejskiej z 1811 r. przedstawia miecz i skrzyżowane na nim dwa klucze¹³¹. Taki sam herb znajduje się na pieczęciach miejskich z roku 1813 i 1814.

Na pieczęciach z okresu Królestwa Polskiego zamiast opisanego wyżej herbu lokalnego spotykamy herb państwowy, który przypuszczalnie wprowadzony został dekretem z dnia 11 października 1822 r. i potwierdzony przez Komisję Rządową Spraw Wewnętrznych w 1842 r.¹³²

Ludność i jej zajęcia. Sprawa liczebności mieszkańców miasta jest zagadnieniem dosyć istotnym. Jest to bowiem jeden z czynników świadczących o żywotności miasta i szansach jego rozwoju. W XIX w. liczba mieszkańców miasta Łaskarzewa poważnie wzrosła. W pierwszym dwudziestoleciu zwiększyła się ona prawie o 50%, po roku 1860 natomiast — trzykrotnie¹³³. Przyczyny tak ogromnego przyrostu liczby ludności były przypuszczalnie takie same jak w innych miastach, tzn. przyrost naturalny i poważny napływ ludności ze wsi¹³⁴.

W Łaskarzewie zamieszkiwała ludność należąca do dwóch grup wyznaniowych: rzymskokatolickiej i mojżeszowej, z których pierwsza w omawianym okresie stanowiła ogromną większość. Znikomą liczbę społeczności żydowskiej należy wiązać z wiekiem XVIII, kiedy to na mocy edyktu z 24 kwietnia 1751 r., wydanego przez biskupa krakowskiego Andrzeja Stanisława Kostkę, zabroniono Żydom zamieszkiwania w tym mieście¹³⁵. Również i w wieku XIX edykt ten respektowały władze wszystkich szczebli. Wydano także nowe przepisy w tym przedmiocie, których władze miejskie przestrzegały. Już w 1824 r. Komisja Województwa Podlaskiego donosiła Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych, że: „— na skutek rozporządzenia Wydziału Administracyjnego z dnia 28 lipca 1824 r. ma zaszczyt donieść, że wszyscy Żydzi z miasta Łaskarzewa zupełnie wyrugowani zostali”¹³⁶. Jedynie nielicznym Żydom, którzy dzierżawili targowe lub propinacje, udało się mieszkać w Łaskarzewie, i to głównie dzięki staraniom miejscowych władz i dziedzica u najwyższych władz państwowych.

W piśmie Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych do Rządu Gubernialnego Lubelskiego 13 października 1845 r. czytamy: „W celu przyspieszenia dochodów miasta Komisja zezwala na dopuszczenie Żydów do propinacji, lecz z tym wyraźnym zastrzeżeniem, iż utrzymujący

¹³¹ AGAD, KRSW, nr 3757.

¹³² M. Gumowski, *Herby miast polskich*, Warszawa 1960, s. 14.

¹³³ Liczbę wzrostu ludności podaję w stosunku do 1791 r.

¹³⁴ J. Mazurkiewicz, *Miasta prywatne*, s. 129.

¹³⁵ AGAD, KRSW, nr 3761.

¹³⁶ Tamże, nr 3758.

się przy dzierżawie nie nabywa żadnego prawa do stałego zamieszkania w rzeczonym mieście”¹³⁷.

Podobnej treści pismo KRSW do Rządu Gubernialnego Lubelskiego znajdujemy w 1851 r. Mowa w nim, że Żydzi, nie dzierżawiący dochodów konsumpcyjnych, propinacji i nie podejmujący się dostaw dla miasta, powinni być z miasta Łaskarzewa wyrugowani¹³⁸. Te postanowienia odnośnie do Żydów wpływały w poważnej mierze hamująco na rozwój miasta.

Dla porównania podaję liczbę mieszkańców Łaskarzewa i innych miast obwodu łukowskiego z 1820 r.¹³⁹, co ilustruje poniższa tabela.

Tabela 10

Nazwa miasta	liczba mieszk.	chrześcijan	Żydów
Łaskarzew	717	601	36
Łuków	2 374	1 101	1 262
Stężyca	946	868	78
Żelechów	1 870	886	984
Osieck	1 909	1 620	289
Maciejowice	763	451	312

Wynika z niej, że na początku XIX w. Łaskarzew był najmniej zaludnionym spośród wymienionych miast obwodu łukowskiego i zamieszkiwała w nim najmniejsza ilość Żydów. W 1834 r. liczba jego mieszkańców wynosiła ok. 800 osób¹⁴⁰, a w trzydzieści lat później 1214, w tym 900 Polaków i 314 Żydów¹⁴¹.

Mieszkańcy Łaskarzewa dzielili się na dwie grupy, a mianowicie: na posiadających, do której należeli rolnicy, kupcy i rzemieślnicy, oraz na nieposiadających, tj. komorników, wyrobników i urzędników. Ludność polska zajmowała się głównie rolnictwem, ludność żydowska zaś rzemiosłem i handlem. W 1864 r. liczba rolników posiadających ziemię tytułem własności wynosiła 130 osób¹⁴². W ich posiadaniu było 1612 morgów i 250 prętów ziemi, w tym 95 osób posiadało więcej niż trzy morgi poza obrębem miasta, a 35 osób mniej niż trzy. Wyłącznie z rolnictwa utrzymywało się 40 osób, a z rolnictwa i przemysłu 90. Z handlu

¹³⁷ Tamże, nr 3761.

¹³⁸ Tamże, nr 3761.

¹³⁹ Tamże, nr 3194 i 3195.

¹⁴⁰ Tamże, nr 3194. Liczbę tę podaję na podstawie ilości domów. W 1820 r. w Łaskarzewie było 115 domów, w których mieszkało 717 osób, w 1834 r. liczba domów zwiększyła się do 120, a zatem nie mogło w nich mieszkać więcej niż 800 osób.

¹⁴¹ AGAD, KRSW, nr 3762.

¹⁴² Liczba ta dotyczy tylko głównych właścicieli, bez ich rodzin.

i przemysłu utrzymywało się 41 osób, z rzemiosła — 39¹⁴³. Warstwa nieposiadająca, tj. urzędnicy i wyrobnicy, liczyła 30 osób¹⁴⁴.

Rzemieślnicy wyrabiali przedmioty codziennego użytku, głównie na potrzeby miejscowej ludności i pobliskich wiosek. W omawianym okresie w Łaskarzewie istniały trzy cechy, a mianowicie: szewski, kuśnierski i garncarski¹⁴⁵. Wyroby rzemieślnicze sprzedawano na targach i jarmarkach; ilość targów i jarmarków nie zawsze była jednakowa. Według przywileju z 1418 r. targi miały odbywać się w dni sobotnie, lecz z uwagi na przypadający w tym dniu szabas i całkowite opanowanie handlu przez Żydów nie odbywały się one w ogóle¹⁴⁶ aż do lat pięćdziesiątych. W związku z powyższym władze miejskie czyniły starania w KRSW o przeniesienie targów na inny dzień tygodnia (czwartek lub piątek). Starania te przypuszczalnie zakończone zostały powodzeniem, gdyż w 1864 r. w Łaskarzewie targi odbywały się co dwa tygodnie¹⁴⁷. Również ilość jarmarków ulegała zmianie. W pierwszej połowie XIX w. odbywało się ich 13 rocznie¹⁴⁸, a w 1864 r. było już tylko sześć¹⁴⁹. Przedmiot handlu (oprócz wyrobów rzemieślniczych) stanowiło bydło, konie, świny, towary łokciowe wełniane i bławatne oraz zboże, które spławiano Wisłą do innych miast¹⁵⁰.

Zaznaczyć trzeba, że klęski żywiołowe i zarządzenia, w myśl których nie zezwalano na zamieszkiwanie Żydom w Łaskarzewie, przyczyniły się do zupełnego upadku handlu w tym mieście, a tym samym do zmniejszenia jego dochodów. Zarówno magistrat, jak i dziedzice miasta zabiegali u władz o zezwolenie na osiedlenie się chociaż niewielkiej ilości Żydów dla „podwyższenia dochodów kasy ekonomicznej — —”¹⁵¹. Jednakże prośby ich uwzględniano tylko w wyjątkowych wypadkach.

Jedynymi zakładami przemysłowymi w Łaskarzewie były: niewielka garbarnia, cegielnia oraz prywatny młyn, wybudowany w 1816 r. przez Ottowicza. Młyn przez dłuższy czas był zamknięty z powodu procesu miasta z dziedziczką Rusocką o grunt, na którym młyn został pobudowany.

Dochody miasta i ciężary. Dochody miasta Łaskarzewa były trojakiego rodzaju: stałe, niestałe i przypadkowe. Do dochodów stałych należały zawsze dochody z propinacji, targowego i jarmarcznego,

¹⁴³ AGAD, KRSW, nr 3762 oraz O. Kolberg, Mazowsze, t. III, s. 13.

¹⁴⁴ AGAD, KRSW, nr 3762.

¹⁴⁵ Encyklopedia powszechna S. Orgelbranda, t. 17, s. 544.

¹⁴⁶ AGAD, KRSW, nr 3194, 3761.

¹⁴⁷ Tamże, nr 3762.

¹⁴⁸ Tamże, nr 3194, 3761.

¹⁴⁹ Tamże, nr 3762.

¹⁵⁰ Tamże, nr 3761, 3194.

¹⁵¹ Tamże, nr 3761.

a w latach 1816—1822 także kanon z młyna wystawionego przez Ottonowicza. Prawo pobierania dochodów z propinacji przyznane zostało miastu w 1802 r. na podstawie wyroku sądu krakowskiego¹⁵², natomiast z targowego i jarmarcznego — przywilejem króla Augusta z 1713 r.¹⁵³ Dochody niestałe wpływały z opłat konsensowego od szynkarzy, spaśnego od procederzystów w mieście zarabiających, z kar policyjnych, z czynszów wieczystych i doczesnych.

Tabela 11

Dochody stałe m. Łaskarzewa w latach 1811—1865

Rok	wysokość dochodu		
	z dzierżawy propinacji	z dzierżawy targowego jarmarcznego	z oproc. sum złożonych w Banku Rolnym
1811	8 001 złp	213 złp	
1813	4 111 „		
1817	4 667 „	134 „ 5 gr	
1819	6 000 „	352 „	
1820	9 039 „	480 „	
1821			400 złp
1822	6 002 „	290 „	
1827	6 000 „	614 „	
1830	6 000 „	1 009 „	
1840	4 667 „	134 „ 5 gr	
1843	4 111 „	256 „	
1846	6 000 „	352 „	
1848			16 rbls. 35 kop.
1851	864 rbls. 50 kop.	126 rbls. 25 kop.	
1853			16 „ 32,7 „
1854			38 „ 55 „
1857	470 „	148 „	6 „ 16,5 „
1860	1 153 „	168 „ 50 „	
1861			43 „ 5 „
1863	1 450 „ 40 „	172 „	
1864	1 450 „ 90 „	172 „	78 „ 62 „

Źródło: KRSW, nry 3757—3762.

Z tabeli 11 wynika, że dochody z propinacji i targowego nie były jednakowe w każdym roku. Wydzierżawiano je w drodze licytacji i ich wysokość uzależniona była każdorazowo od ilości licytantów. Osoba dzierżawiąca propinację miała wyłączne prawo sprzedaży, wyrobu i przewozu trunków, tzn. piwa, wódki i miodu, o czym świadczy następujący fragment umowy dzierżawnej: „— nikomu nie wolno sprawa-

¹⁵² Tamże, nr 3762.

¹⁵³ AGAD, KRSW, nr 3762, 3194.

dzać żadnych trunków krajowych pod karą ich konfiskaty i podwójnej opłaty ich wartości na rzecz dobra dzierżawcy”¹⁵⁴.

Wydzierżawianie propinacji często napotykało trudności dlatego, że dzierżawili ją z reguły Żydzi, którym władze administracyjne niechętnie udzielały zezwolenia na zamieszkanie w Łaskarzewie. Również przeniesienie miejsca licytacji do Lublina w latach pięćdziesiątych spowodowało spadek dochodów, ponieważ osoby nią zainteresowane nie chciały ponosić dużych kosztów podróży. W wyniku starań władz miejskich KRSW w 1858 r. miejscem licytacji ustanowiono ponownie Łaskarzew¹⁵⁵. Umowę dzierżawną w większości wypadków zawierano na okres trzech lat, zdarzały się jednak wypadki, że z trudem udawało się wydzierżawić propinację na 7 miesięcy. Mimo tych trudności dochody z propinacji stanowiły najpoważniejszą pozycję w budżecie miasta. Dochód z targów i jarmarków uzależniony był także od bardziej lub mniej korzystnych warunków dzierżawy. Przez wiele lat wydzierżawiano tylko targowe, ponieważ jarmarki nie odbywały się.

Dochody niestałe miasta Łaskarzewa. Z dochodów niestałych przez wiele lat do kasy miejskiej wpływały pieniądze jedynie z konsensowego. Wysokość tych wpływów uzależniona była od ilości szynków w mieście. Inne opłaty przynosiły dochody tylko w pewnych okresach, np. opłaty spaśnego. Spaśne wprowadzone zostało uchwałą Rady Miejskiej w 1821 r., a następnie zatwierdzone przez Komisję wojewódzką¹⁵⁶. Opłacać je mieli ci mieszkańcy miasta, którzy nie mieli w nim gruntów, a wypasali bydło na pastwiskach miejskich. W Łaskarzewie spaśne opłacali tylko Żydzi, ponieważ nie mieli gruntów, a utrzymywali inwentarz. W 1825 r. nie było już dochodu ze spaśnego, ponieważ wyrugowano z miasta Żydów¹⁵⁷. Także w późniejszych latach pozycja ta nie figuruje w dochodach miejskich.

Nie wiadomo też, czy kasa miejska pobierała wspomniany poprzednio kanon. Miał go płacić właściciel młyna wystawionego na gruntach miejskich. Wprawdzie figuruje on w dochodach miejskich, ale równocześnie w opisie miasta z 1820 r. znajduje się informacja, że z powodu zaistniałego sporu miasta z dziedziczką dóbr łaskarzewskich o grunty, na których młyn stoi — kasa miejska kanonu nie pobiera¹⁵⁸.

Spore dochody przynosiły miastu opłaty od wykonywanych przez ludność procederów, a więc głównie rzemiosła i handlu. Dochody z kar policyjnych wiązały się z ilością kar wymierzanych przez urząd miejski

¹⁵⁴ Tamże, nr 3762.

¹⁵⁵ Tamże, nr 3761.

¹⁵⁶ Tamże, nr 3758.

¹⁵⁷ Tamże.

¹⁵⁸ Tamże, nr 3194.

za różne drobne przewinienia. Były to jednak sumy minimalne. Dochód przypadkowy kasy miasta Łaskarzewa stanowiły sumy pobrane za sprzedaż materiałów stemplowych; wynosił on od 1—3,5 rbl rocznie. Gospodarka finansowa miasta była nieracjonalna. Mimo ogromnych potrzeb na każdym odcinku życia kapitały lokowano w banku.

Mieszczanie Łaskarzewa w XIX w. płacili podatki rządowe oraz na rzecz dziedziczki dóbr łaskarzewskich. Tytułem podatków rządowych uiszczali corocznie następujące: 1) podymne — podatek od dochodu z domów; 2) szarwark — opłata pobierana łącznie z podymnym na utrzymywanie dróg bitych i komunikacji w kraju; 3) kontyngens liwerunkowy — podatek opłacany na wojsko od 1816 r. w naturze, a od 1817 r. w pieniądzu; 4) składkę transportową z rekrutową, składkę kwaterunkową, ofiarę — czyli opłatę od dochodów z ziemi posiadanej przez mieszczan, w wysokości 10% od stu¹⁵⁹.

Poza wymienionymi miasto płaciło ofiarę od dochodów z propinacji i młynów w mieście Łaskarzewie położonych. Ofiara ta została ustanowiona 24 czerwca 1809 r. przez Komisję Rządową Przychodów i Skarbu¹⁶⁰. W latach 1810—1819 miasto płaciło wiele nadzwyczajnych podatków¹⁶¹, ponieważ źródła ich nie wymieniają, nie wiemy dokładnie, jakiego rodzaju one były.

W 1824 r. mieszczanie płacili podymnego zwyczajnego 510 zł, podymnego podwyższonego 114 zł, liwerunku 799 zł 18 gr, ofiary 2012 zł 28 gr¹⁶². Według danych o czterdzieści lat późniejszych, tj. z 1864 r., mieszczanie płacili dla rządu podymnego z szarwarkiem 492 rbls., kontyngensu liwerunkowego 119 rbls. 89 kop., ofiary 459 rbls. 91 kop., składki transportowej z rekrutową 19 rbls. 4 kop., składki kwaterunkowej 1018 rbls. 84 kop.¹⁶³ Na rzecz dziedziców dóbr łaskarzewskich mieszczanie uiszczali czynsz roczny, którego wysokość określona została wyrokiem Trybunału I Instancji Województwa Mazowieckiego z 21 czerwca 1825 r.¹⁶⁴, co zostało omówione w rozdz. „Spory miasta z dziedziczką Rusocką”. Zgodnie z reskryptem Rządu gubernialnego lubelskiego pobór czynszu został zawieszony¹⁶⁵ od roku 1864.

Spory miasta z dziedziczką Rusocką. Po nabyciu prawa własności do dóbr łaskarzewskich przez hrabinę Rusocką rozpoczęły się długoletnie procesy z mieszkańcami Łaskarzewa, które doprowadziły

¹⁵⁹ Tamże.

¹⁶⁰ AGAD, KRSW, nr 3758.

¹⁶¹ Tamże.

¹⁶² Tamże, nr 3759.

¹⁶³ Tamże, nr 3762.

¹⁶⁴ APW, Hipoteka, nr 143, s. 134.

¹⁶⁵ AGAD, KRSW, nr 3762.

miasto do ruiny finansowej. Pozwy do sądu wpływały z obu stron; w większości wypadków stroną oskarżającą była dziedziczka dóbr Łaskarzewskich.

Już w końcu 1817 r. Rusocka wniosła sprawę do sądu o przyznanie jej częściowych dochodów z propinacji¹⁶⁶. Dochody te stanowiły poważną pozycję zarówno w budżecie dziedzica, jak i mieszczan, toteż obie strony dążyły do uzyskania wyłącznego prawa sprzedaży napojów alkoholowych. Mieszczanie Łaskarzewa prawo do dochodu z wyszynku uzyskali w 1802 r. wyrokami Sądu Szlacheckiego Krakowskiego Galicji Zachodniej w 1802 r. i Sądu Apelacyjnego Krakowskiego w 1803 r.¹⁶⁷ i od tego czasu wydzierżawiali propinację na rzecz kasy miejskiej.

W 1819 r. propinację wydzierżawiła dziedziczka Rusocka, jednakże mieszczanie nie chcieli jej wynająć budynku na szynk ani też nie pozwalali na wybudowanie własnego, co zmusiło ją do przedterminowego rozwiązania umowy dzierżawnej. Proces o propinację z Rusocką zakończył się sukcesem mieszczan; Sąd Trybunału Cywilnego Województwa Mazowieckiego 13 grudnia 1819 r.¹⁶⁸ wydał wyrok korzystny dla miasta, oddalając pretensje Rusockiej. Również Sąd Apelacyjny w Warszawie, do którego Rusocka się odwoływała, zatwierdził wyrok sądu I instancji.

Przedmiotem następnego sporu był młyn wodny, wybudowany w 1816 r. przez Norberta Ottowicza¹⁶⁹. Wymieniony młyn wzniesiony został na gruncie wydzierżawionym od Rady Miejskiej za zgodą Komisji Województwa Podlaskiego i Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji. Dziedziczka Rusocka, widząc w tym uszczerbek swoich dochodów, w lutym 1818 r. rozpoczęła proces z mieszczanami. W swoich roszczeniach powoływała się na pierwsze przywileje wydane miastu, „— w których nie ma mowy o przyznaniu miastu prawa stawiania młynów i wiatraków na rzece Promnik — —”¹⁷⁰. Ponadto twierdziła, że wybudowany bez jej zgody młyn spowodował zmniejszenie dochodów z młyna znajdującego się w Woli Łaskarzewskiej, który był jej własnością. Wreszcie ostatnim uzasadnieniem pretensji były szkody wyrządzone rzekomo na jej gruncie przez wodę zatrzymywaną „na młyn” i następnie upuszczaną¹⁷¹. Sprawa dotycząca młyna oparła się o Sąd Najwyższy, który wyrokiem z 23 listopada 1823 r.¹⁷² nakazał rozebranie młyna Ottowicza, ponieważ według nadanych przywilejów miasto nie

¹⁶⁶ Tamże, nr 3757.

¹⁶⁷ Tamże, nr 3758, 3194.

¹⁶⁸ Tamże, nr 3758.

¹⁶⁹ Tamże, nr 3757.

¹⁷⁰ Tamże.

¹⁷¹ Tamże.

¹⁷² Tamże, nr 3759.

miało prawa wolnego mlewa. Młyna jednak nie rozebrano, gdyż dzięki staraniom mieszczan Prokuratura Generalna, przeprowadzając analizę wyroku, orzekła, że dotyczy on prawa wolnego mlewa, a nie gruntu, na którym stoi. Ostatecznie młyn został sprzedany w drodze licytacji.

Rusocka oczywiście nie poprzestała tylko na dwóch procesach, lecz w dalszym ciągu dążyła do ograniczenia nadanych przywilejami praw mieszczan. Toteż 8 czerwca 1819 r. mieszczanie wnieśli skargę podpisaną przez 68 osób na dziedziczkę Rusocką do Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji. Czytamy w niej, że:

- „1) dziedziczka nie pozwala mieszczanom domów budować na ich własnych gruntach, a już wybudowane nakazuje rozebrać;
- 2) zabiera bydło z pastwisk pod pozorem, że jej szkody wyrządza, i dopiero za opłatą zwraca;
- 3) usiłuje zniszczyć młyn w mieście od dawna stojący, ponieważ nie ma z niego osobistych korzyści;
- 4) dąży do zniszczenia cegielni miejskiej;
- 5) stara się wszelkimi siłami odebrać miastu propinację;
- 6) w 1818 r. dokonała gwałtownego pomiaru gruntów miejskich, przez co uczyniła miastu wielkie szkody”¹⁷³.

W latach 1822—1824 Rusocka występowała na drogę sądową m. in.: o przyznanie jej gruntów i lasów posiadanych przez gminę, czynszów z gruntów i domów od roku 1810, opłaty hiberny i pogłównego. Poza tym żądała przyznania jej dwóch osób do pracy przy żniwach i odrabiania przez mieszczan szarwarków do młyna i grobli i grodzenia płotów¹⁷⁴.

W tej sprawie wyrok zakończył się sukcesem dziedziczki. 21 czerwca 1825 r. Trybunał I Instancji Województwa Mazowieckiego postanowił, że mieszczanie Łaskarzewa otrzymają grunty z prawej strony rzeki, Rusocka natomiast za rzeką Promnik i grunty te należy kopcami rozgraniczyć. Natomiast lasy, użytkowane dotychczas przez mieszczan, odebrano im w całości i przyznano Rusockiej. Odnośnie do czynszów mieszczanie mieli płacić rokrocznie w dniu św. Marcina od każdej włóki chełmińskiej 24 zł 8 gr, od każdego domu po 2 zł 24 gr, od każdego komornika po 28 gr monetą srebrną oraz 3 zł 6 gr rocznie stacyjnego. Dochody z targów i jarmarków zostały podzielone. Miasto miało pobierać dochód z ośmiu jarmarków, które odbywały się w okresie: Niedzieli starozapustnej, Znalezienia św. Krzyża, św. Anny, św. Franciszka, św. Andrzeja, Zielonych Świątek, Podwyższenia św. Krzyża i na Wszystkich Świętych. Z innych jarmarków i targów tygodniowych dochody

¹⁷³ Tamże, nr 3757.

¹⁷⁴ Tamże, nr 3758 oraz APW, Hipoteka, nr 143, s. 144.

przyznano dziedzicze¹⁷⁵. Sąd Apelacyjny, do którego odwoływali się mieszczanie, tylko w dwóch punktach wprowadził zmiany, a mianowicie: przyznał w całości mieszczanom „wszystkie grunta orne, łąki, ogrody i place leżące po obu stronach rzeki Promnik”¹⁷⁶ oraz dochody z wszystkich targów i jarmarków.

Procesy z dziedziczką Rusocką ciągnęły się jeszcze przez wiele lat na skutek apelacji obu stron. Np. spór o zaległe czynsze zakończył się dopiero w 1839 r. przegraną mieszczan. Sąd Najwyższy skazał mieszkańców Łaskarzewa na zapłacenie dworowi zaległych czynszów w wysokości 15 483 zł 14 gr¹⁷⁷. Inne spory, np. o pastwiska i zarośla, ciągnęły się ponad 40 lat i kontynuował je po nabyciu dóbr łaskarzewskich hrabia Ledóchowski.

W procesach z dziedziczką Rusocką mieszczanie występowali w sposób zorganizowany. Urządzali zebrania, zbierali składki na pokrycie kosztów sądowych, starali się o odpisy przywilejów. Komisja Wojewódzka i KRSW stały raczej po stronie mieszczan i zlecały kilkakrotnie obronę ich spraw Prokuraturze Generalnej. W rezultacie mieszczanie wygrywali tylko sporadycznie. Nawet takie dowody, jak odpisy przywilejów, nie zawsze wystarczały, a kiedy mieszczanie z różnych przyczyn nie mogli ich przedstawić, Prokuratura w ogóle nie podejmowała się obrony.

Te długoletnie procesy przyczyniły się do upadku gospodarczego miasta. W latach 1817 (od grudnia) do lipca 1819 r. miasto wydało na procesy 2363 zł 16 gr¹⁷⁸. Na opłatę zaległych czynszów musiano zaciągnąć pożyczkę bankową¹⁷⁹.

Szkolnictwo. W XIX w. w Łaskarzewie istniały dwie szkoły: elementarna i rzemieślnicza niedzielna. Szkoła elementarna zorganizowana została po roku 1815, a jej założycielem był miejscowy proboszcz ks. Torkowski¹⁸⁰. Szkoła utrzymywana była początkowo z funduszków Towarzystwa Szkoły Elementarnej w Łaskarzewie, które deklarowało składkę w wysokości 588 zł rocznie¹⁸¹. Jednakże suma ta z czasem nie wystarczała, tak więc dzięki staraniom Towarzystwa i mieszczan w Komisji Województwa Podlaskiego od sierpnia 1821 r. na potrzeby szkoły wpłacano 300 zł rocznie z kasy miejskiej¹⁸². W tymże roku Rada Miejska uchwaliła składkę w wysokości 32 zł 15 gr rocznie na utrzy-

¹⁷⁵ APW, Hipoteka, nr 143, s. 193—194.

¹⁷⁶ Tamże, s. 196—198.

¹⁷⁷ AGAD, KRSW, nr 3760.

¹⁷⁸ Tamże, nr 3757.

¹⁷⁹ AGAD, KRSW, nr 3760.

¹⁸⁰ Tamże, nr 3758.

¹⁸¹ Tamże.

¹⁸² Tamże.

manie nauczyciela, którą płaciło 115 obywateli Łaskarzewa¹⁸³. O szkole rzemieślniczej zachowały się jedynie wzmianki w budżetach miasta z lat 1851—1865. Dowiadujemy się z nich, że na utrzymanie szkoły rzemieślniczej niedzielnej kasa miejska wypłacała 7 rbl 50 kop. rocznie¹⁸⁴. Niestety, szersze omówienie tego problemu nie jest możliwe z uwagi na brak materiałów archiwalnych.

Powstanie styczniowe

Wypadki warszawskie z lutego i kwietnia 1861 r. odbiły się głośnym echem na prowincji. W całym kraju odbywały się manifestacje. Aktywnie uczestniczył w ich organizowaniu również obecny pow. garwoliński. Pierwsza manifestacja odbyła się 8 kwietnia 1861 r. we wsi Krępa. Jej uczestnicy usypali kopiec w miejscu, gdzie Kościuszko został ranny, i umieścili na nim krzyż¹⁸⁵. Kilka miesięcy później, dokładnie 10 października 1861 r., w Maciejowicach z inicjatywy księży Józefa Burzyńskiego i Seweryna Paszkowskiego oraz innych patriotów zebrało się ok. 20 tys. osób¹⁸⁶. W tłumie tym znajdowali się ludzie różnych stanów. Obok chłopów byli tam mieszczenie, duchowieństwo i właściciele ziemscy ze Stanisławem Zamoyskim — posiadaczem dóbr maciejowickich. Po wysłuchaniu nabożeństwa w kościele wielka procesja udała się do wsi Krępa. Przemówienie do zebranych wygłosił ks. Burzyński. Na jego wezwanie do ucałowania ziemi ojczystej i gotowości do walki zbrojnej „— wszyscy padli na twarz i słychać było łkanie tłumu”¹⁸⁷. I chociaż niedługo po tym wydarzeniu ksiądz Burzyński został aresztowany, to, jak wykażą wypadki 1863 r., jego praca, zapoczątkowana już wcześniej, nie poszła na marne. Podlasie było tą częścią kraju, gdzie udział chłopów w powstaniu był znaczny. Chłopi stanowili główny trzon w napadach na Łuków i Łaskarzew. Wielu ich było w oddziale Borelowskiego k. Garwolina. Sam dowódca Lewandowski pisał, że „włościanie na Podlasiu okazywali prawdziwą życzliwość dla powstania, w wielu miejscach nakarmili mi ludzi, dawali chętnie podwody, a nigdzie zapłaty nie przyjęli”¹⁸⁸.

¹⁸³ Tamże.

¹⁸⁴ Tamże, nr 3761, 3762.

¹⁸⁵ J. Tomczyk, Ludność Łukowa i powiatu łukowskiego w powstaniu styczniowym, w: „Materiały z sesji naukowej poświęconej przeszłości Łukowa i ziemi łukowskiej odbytej 28 września 1958 r.”, Lublin 1959, s. 71.

¹⁸⁶ A. Słotwiński, Wspomnienia z niedawnej przeszłości, cz. I (1860—1871), Kraków 1892, s. 28 oraz J. Tomczyk, Ludność Łukowa, s. 71.

¹⁸⁷ J. Tomczyk, Ludność Łukowa, s. 71.

¹⁸⁸ W. Lewandowski, Sprawozdanie Muzeum w Raperswilu, 1912, s. 74.

W drugiej połowie 1862 r. Komitet Centralny Narodowy dokonał nowego podziału administracyjnego Królestwa, a mianowicie: utworzono osiem województw, które dzieliły się na powiaty, a te z kolei na okręgi. Obszar obecnego pow. garwolińskiego, a więc także Łaskarzew, wchodził wówczas w skład pow. łukowskiego woj. podlaskie. Poszczególnymi jednostkami administracyjnymi zarządzać mieli naczelnicy. Naczelnikiem cywilnym i wojskowym woj. podlaskiego został na początku stycznia 1863 r. Walenty Lewandowski — syn mieszczanina z Łaskarzewa¹⁸⁹. Funkcję naczelnika wojennego w pow. łukowskim powierzył W. Lewandowski ks. Stanisławowi Brzóscie¹⁹⁰.

W nocy 22/23 stycznia 1863 r. na Podlasiu, podobnie jak w innych rejonach kraju, uderzono na garnizony rosyjskie. Lewandowski po nieudanych napadach na Siedlce i Stok Lacki przybył w okolice Łaskarzewa. Tu otrzymał wiadomość, że we wsi Rowy k. Łaskarzewa zbiera się szlachta¹⁹¹. Udał się więc na ten zjazd. Szlachta wyraziła swoje niezadowolenie z powstania i oświadczyła, że „nie da ani pieniędzy, ani koni, ani żywności”¹⁹². Zirytowany taką postawą naczelnik „powstał na zebranych z wielką energią, skrzyczał ich ostro, zagroził surowymi karami i wszystkim młodym, obecnym tamże, rozkazał nazajutrz stawić się w obozie maciejowickim lub koło kaplicy Św. Onufrego w lesie za Łaskarzewem”¹⁹³. Polecenie naczelnika wykonano; młodzież szlachecka przybyła w wyznaczone miejsce. Lewandowski zaś pośpieszył do Maciejowic, gdzie oddział powstańców przygotowywał się do ataku na garnizon wojska w Łaskarzewie. Liczbę uczestników tegoż napadu określa się od 130 do 200 osób, a uczestniczyli w nim chłopci, mieszczanie, księża i szlachta¹⁹⁴. Uzbrojenie powstańców przypuszczalnie, tak jak w całym powiecie łukowskim, stanowiły: kosy, topory, siekiery i drągi¹⁹⁵. Atak nie powiódł się. Uprzedzone wojsko zastąpiło powstańcom drogę pod miastem. Próba wejścia do miasta od strony kaplicy Św. Onufrego za-

cyt. za S. Kieniewiczem, *Sprawa włościańska w powstaniu styczniowym*, Wrocław 1953, s. 266.

¹⁸⁹ W. Przyborowski, *Dzieje 1863 roku* przez autora „Historii dwóch lat” napisane, wyd. H. Mościcki, Kraków 1897, t. I, s. 193; J. Tomczyk, *Ludność Łukowa*, s. 76.

¹⁹⁰ W. Przyborowski, *Dzieje 1863 roku*, s. 82; J. Tomczyk, *Ludność Łukowa*, s. 76.

¹⁹¹ W. Przyborowski, *Dzieje 1863 roku*, s. 193.

¹⁹² Tamże.

¹⁹³ S. Zieliński, *Bitwy i potyczki 1863—1864*, Raperswil 1913, s. 57; S. Kieniewicz, *Sprawa włościańska*, s. 265; W. Przyborowski, *Dzieje 1863 roku*, s. 194.

¹⁹⁴ J. Tomczyk, *Ludność Łukowa*, s. 77.

¹⁹⁵ S. Zieliński, *Bitwy i potyczki*, s. 57.

kończyła się podobnie. Pod ogniem karabinów większość uczestniczących w ataku rozproszyła się. Lewandowski z garstką ludzi pomaszzerował w kierunku Białej. W potyczce pod Łaskarzewem zabito sołtysa z Dłużniewa, a inny jej uczestnik — Olszewski — został ranny¹⁹⁶.

Do następnej potyczki w okolicach Łaskarzewa doszło 6 października 1863 r. pod wsią Przyłek¹⁹⁷. Powstańcy, głównie z oddziału Karola Krysińskiego, pod dowództwem Bardeta starli się z wojskiem carskim ponosząc porażkę. Z życiem uszła ich tylko garstka. Wielu z nich zostało zabitych lub wziętych do niewoli.

Ostateczny upadek powstania nastąpił w 1864 r., a niektóre oddziały partyzanckie utrzymały się aż do jesieni tegoż roku (na Podlasiu oddział ks. Brzóska). Jednak już w marcu 1863 r. zamierzano stłumić powstanie z pomocą chłopów i w tym właśnie celu powołano do życia strażę wiejskie¹⁹⁸. W ich szeregach mieli się znaleźć wszyscy gospodarze zamieszkali na terenie danej gminy. Komendantem straży był sołtys. Straż wiejska podlegała naczelnikowi wojennemu, a jej zadaniem było strzeżenie bezpieczeństwa gminy.

Na terenie pow. łukowskiego strażę wiejskie zorganizowano do dnia 22 lutego 1864 r.¹⁹⁹ Posterunki straży czynne były bez przerwy. Do ich podstawowych zadań należało zatrzymywanie partyzantów, ale strażę wiejskie tego powiatu źle wywiązały się z powierzonego im zadania. Chłopi nie traktowali poważnie swoich obowiązków i samowolnie opuszczali posterunki. Nie notowano też wypadków zatrzymywania powstańców z inicjatywy chłopów. We wrześniu 1866 r. straż wiejska w pow. łukowskim została zniesiona.

SUMMARY

The Łaskarzew holdings, situated in Stężyca County, took in the following: the town of Łaskarzew and the villages Wola Łaskarzewska, Ciołkowo (Gończyce), Pilczyn, Lipniki, Przyłek, Wierzbiny (Podwierzbie), Dąbrowa and, moreover, the Krupa flour mill. These holdings were the property of the Poznań bishopry.

Among the population of the Łaskarzew holdings the most numerous group were the liege peasants who had to render a variety of services to the owners' grange; they also owed duties to the Church and the State.

In 1418 King Władysław Jagiełło acceded to the request of the Poznań bishop Andrzej Łaskarzy Gosławski, issuing at Łęczyca a grant consenting to a town based on the Magdeburg law to be put up in the lands of Korciczew village. From the bishop's name this town was named Łaskarzew.

¹⁹⁶ Tamże, s. 72.

¹⁹⁷ J. Tomczyk, Ludność Łukowa, s. 93.

¹⁹⁸ Tamże, s. 94.

¹⁹⁹ Tamże.

In 1586 Łaskarzew had an area of 25 „łany”, the equivalent of about 425 ha, but in the years to follow this area was gradually decreasing. At Łaskarzew the Poznań bishops had their manour which, however, suffered destruction during the Swedish wars. On the Vistula bank they owned a granary. In the 17th century two flour mills were in operation in the town; in the latter part of the 18th century a townhall was put up in the market place. From the 15th century on, Łaskarzew had a hospital for the poor, an elementary school, as well as two churches, the Holy Cross parish church and St. Anne church.

Trade and handicraft reached their highest prosperity towards the wane of the 16th century when breweries and distilling plants were flourishing. However, the second half of the 17th century brought a sharp decline of the economy, and all attempts to counteract this deterioration became futile due to Poland's third partition. After this sad event, Łaskarzew came under Austrian rule until 1809, and at that time the Łaskarzew holdings were turned over by public auction to Franciszek Ksawery Bleszyński. Later on, Łaskarzew changed hands repeatedly until, by 1842, it had become the property of the Ledóchowski family.

During the 19th century the population of Łaskarzew was steadily increasing; the townspeople were of two creeds: christians and jews. Their principal occupation was agriculture, handicraft and trade; the town had three guilds of craftsmen: shoemakers, furriers, and potters. Two schools were in operation in the town, one an elementary school for children, the other a Sunday school for craftsmen.

With regard to political happenings Łaskarzew was by no means indifferent: the 1861 patriotic manifestations and the tragic political events of 1863 evoked in the town tokens of spontaneous reverberation.